

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "หนังสือทำมือกับการเป็นสื่อทางเลือก" เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการเกิด การดำรงอยู่และการคาดการณ์อนาคตของหนังสือทำมือในประเทศไทย โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือและผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงวิชาการด้านวารสารศาสตร์ วงการสื่อสารมวลชนและแวดวงวรรณกรรมประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารซึ่งจากการศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลและตอบข้อสันนิษฐานการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

จุดกำเนิดของหนังสือทำมือในประเทศไทย

หนังสือทำมือถือเกิดขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาสภาวะทางเศรษฐกิจตกต่ำ ผลพวงของการล่มสลายทางเศรษฐกิจในครั้งนั้นได้ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับธุรกิจประเภทสิ่งพิมพ์ ทำให้ธุรกิจประเภทสิ่งพิมพ์จำเป็นต้องมามาตรการต่างๆมาใช้เพื่อความอยู่รอดขององค์กร เช่น การปรับปรุงนโยบายทางด้านการบริหารและการตลาด การปรับลดหน้าการพิมพ์ การเพิ่มราคา หรือแม้แต่การปรับลดจำนวนพนักงาน

ซึ่งมาตรการต่างๆที่ทางสำนักพิมพ์นำมาใช้ได้ส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับนักเขียนทั้งหน้าเก่าและหน้าใหม่ที่ต้องการมีผลงานเป็นของตนเอง เนื่องจากสำนักพิมพ์ปฏิเสธที่จะตีพิมพ์ผลงานและเลือกตีพิมพ์เฉพาะผลงานของนักเขียนที่เล็งเห็นว่าจะสร้างผลกำไรสูงสุดให้กับบริษัทเท่านั้น

ด้วยสภาวะการณ์ที่บีบคั้นจากสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้นประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต ประกอบกับสภาพสังคมในขณะนั้นที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีการรวมกลุ่มของผู้ที่มีความชอบหรือสนใจในสิ่งเดียวกัน เช่น เกิดกลุ่มผู้

รักงานวรรณกรรม กลุ่มผู้นิยมฟังเพลงฟังเพลงฮิปฮอปและดนตรีใต้ดิน มีกลุ่มวัฒนธรรมย่อยต่างๆ เกิดขึ้นมากมายและรวมตัวกันอยู่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

เมื่อเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เจริญก้าวหน้า การพิมพ์ต้นฉบับ การจัดหน้าหนังสือ รวมไปถึงการจัดพิมพ์ต้นฉบับออกมาเป็นรูปเล่ม จึงไม่เรื่องยุ่งยากอีกต่อไปทำให้ "หนังสือทำมือ" กลายเป็นทางออกสำหรับนักเขียนทั้งหน้าเก่าและหน้าใหม่ที่ต้องการเผยแพร่ผลงานของตนเอง

หนังสือทำมือ เริ่มเป็นที่รู้จักและปรากฏให้เห็นทางสื่อภายหลัง"งานหนังสือริมน้ำ" ที่จัดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม 2543 ณ สวนสันติชัยปราการ สวนสาธารณะริมน้ำหลังป้อมประสุเมรุ ถนนพระอาทิตย์ โดย คุณบุษกร พิทยาพิทย์ เจ้าของร้านหนังสือเล็กเล็กเป็นแกนนำในการจัดงาน ในครั้งนั้นให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ซึ่งภายหลังก็ได้มีองค์กรและกลุ่มต่างๆ ได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับหนังสือทำมือตามออกมาอีกหลายครั้ง

นโยบายหลักในการเป็นสื่อทางเลือกของหนังสือทำมือ

กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือนโยบายหลักในการเป็นสื่อทางเลือกของหนังสือทำมือ ดังต่อไปนี้

1. ต้องการเผยแพร่หนังสือทำมือให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น
2. ต้องการให้หนังสือทำมือเป็นที่ยอมรับจากผู้อ่านว่า หนังสือทำมือก็เป็นหนังสือประเภทหนึ่ง
3. ต้องการให้หนังสือทำมือเป็นอีกหนึ่งทางเลือกสำหรับผู้อ่าน โดยผู้อ่านสามารถเลือกอ่านเนื้อหาที่แตกต่างออกไปจากหนังสือที่มีอยู่ทั่วไปในท้องตลาด
4. ต้องการให้หนังสือทำมือเป็นอีกหนึ่งทางเลือกสำหรับนักเขียนหรือกลุ่มคนเล็กๆ ที่ต้องการเผยแพร่ผลงาน

กลุ่มเป้าหมายของหนังสือทำมือ

กลุ่มเป้าหมายของหนังสือทำมือในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักเรียนมัธยม ไปจนถึงนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย รวมไปถึงกลุ่มคนทำงาน โดยมีอายุระหว่าง 18 - 30 ปี ซึ่งมีความสนใจในงานเชิงวรรณกรรมและมีนิสัยรักการอ่าน

รูปแบบ ประเภทและเนื้อหาของหนังสือทำมือที่สำรวจพบ

ประเภทของหนังสือทำมือที่สำรวจพบได้แก่นิตยสาร, เรื่องสั้น, กลอน, รวมบทความ, เรื่องแปล และนิทานภาพ(การ์ตูน)

วิธีที่ใช้ในการเย็บเล่มที่สำรวจพบได้แก่ การเข้าเล่มแบบมุงหลังคา, ไส่กาบ, ร้อยเชือก, พับและร้อยห่วง

เทคนิคที่ใช้ในการพิมพ์หนังสือทำมือที่สำรวจพบได้แก่ ใช้การพิมพ์สำเนาด้วยเครื่องถ่ายเอกสาร

ขนาดของหนังสือทำมือที่สำรวจพบได้แก่ ขนาด 6x8 นิ้ว

ความหนาของหนังสือทำมือที่สำรวจพบ ได้แก่ หนาที่สุดมีจำนวนหน้า 106 หน้า และบางที่สุดมีจำนวนหน้า 10 หน้าและราคาขายของหนังสือทำมือที่มีราคาสูงที่สุด คือ 150 บาท ราคาขายต่ำที่สุดที่สำรวจพบ คือ 5 บาท

กระบวนการผลิตหนังสือทำมือ

กระบวนการผลิตหนังสือทำมือที่มีขายอยู่ในท้องตลาดส่วนใหญ่จะมีกระบวนการผลิตที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน และไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับทักษะและความสามารถในการสร้างสรรค์เชิงประดิษฐ์เฉพาะตัวของผู้ผลิตหนังสือทำมือซึ่งได้แนวคิดมาจากการรวมเล่มเอกสารโรเนียวและการทำรายงานแบบเย็บเล่มของนิสิตนักศึกษาซึ่งวิธีการและขั้นตอนการผลิตมีความคล้ายคลึงกับหนังสือทั่วไป ต่างกันที่ไม่ได้ทำเพลทเข้าโรงพิมพ์ซึ่งกระบวนการผลิตหนังสือทำมือมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.เตรียมต้นฉบับเริ่มจากการจัดเตรียมต้นฉบับและรวบรวมงานเขียนต่างๆ อาทิ กลอน นิยาย เรื่องสั้น นิทาน การ์ตูน ฯลฯ และพิจารณาเนื้อหาที่ต้องการนำมาบรรจุไว้ในเล่ม

2.ออกแบบและจัดวางรูปเล่มตามที่ต้องการโดยพิจารณาจากเนื้อหา(content)ที่บรรจุภายในเล่ม จากนั้นเลือกขนาดที่ต้องการ ซึ่งขนาดที่ได้รับความนิยมคือกระดาษขนาดเอ 4 เพื่อง่ายต่อการพิมพ์และเข้าเล่ม

3.จัดหน้าและรูปเล่มตามที่ได้ออกแบบโดยใช้คอมพิวเตอร์และโปรแกรมสำเร็จรูป อาทิ Adobe Photoshop, Adobe PageMaker, Adobe Illustrator หรือ Microsoft Word ช่วยในการจัดเตรียมต้นฉบับ หรือจัดพิมพ์ต้นฉบับด้วยเครื่องพิมพ์ดีดหรือเขียนด้วยลายมือตามแต่เทคนิคของผู้ผลิตแต่ละคน บางครั้งอาจมีการวาดลวดลายหรือภาพประกอบบนปกหนังสือด้วย เพราะปกหนังสือหรือภาพประกอบที่สวยงามจะดึงดูดใจผู้อ่านได้ในขั้นแรก

4.นำต้นฉบับที่สมบูรณ์ไปถ่ายเอกสารหรือโรเนียว วิธีนี้เหมาะกับผู้ที่ต้องการผลิตหนังสือในจำนวนน้อยและใช้ต้นทุนไม่มากนัก แต่สำหรับผู้ที่มีทุนเพียงพอและต้องการผลิตหนังสือจำนวนมากสามารถนำไปจัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์ได้

5.เข้าเล่มด้วยวิธีการต่อไปนี้ คือ เย็บด้วยลวดเย็บกระดาษแบบมุงหลังคา, เจาะรูแล้วร้อยด้วยเชือก, เข้าห่วง, ไสกาว หรือพับ ตามแต่เทคนิคของผู้ผลิตแต่ละคน ซึ่งแต่ละวิธีก็มีความเหมาะสมกับหนังสือแตกต่างกันออกไป การเย็บแบบมุงหลังคาเหมาะกับหนังสือที่มีความหนาไม่มาก การเจาะรูร้อยด้วยเชือกหรือใส่ห่วงช่วยสร้างความแปลกใหม่และดึงดูดตาให้กับหนังสือ ในขณะที่การเข้าเล่มแบบไสกาวจะทำให้หนังสือดูคล้ายหนังสือที่ผ่านโรงพิมพ์มากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดของผู้ผลิตหนังสือทำมือแต่ละคน

6.ได้รูปเล่มที่สมบูรณ์พร้อมที่จะนำไปวางขายหรือแจกจ่ายต่อไป

ช่องทางการดำเนินธุรกิจของหนังสือทำมือ

1.ขายตรง – วางขายด้วยตนเองตามงานสัปดาห์หนังสือหรืองานกิจกรรมต่างๆ

2.ฝากวางขาย – ฝากวางขายตามร้านหนังสือหรือร้านค้าที่รู้จักโดยร้านหนังสือจะทำการหักเปอร์เซ็นต์ 20 -40% จากราคาปก

3.ขายผ่านเว็บไซต์ – ประกาศขายผ่านทางเว็บไซต์ของกลุ่มตัวแทนผู้ผลิตหนังสือทำมือ ได้แก่ เว็บไซต์ของกลุ่มกากบาท, กลุ่มบู๊คบายแฮนด์ และกลุ่มไทยไรท์เตอร์ ซึ่งจะมีการหักหักเปอร์เซ็นต์ 20 -40% จากราคาปก เช่นเดียวกับการฝากวางขายตามร้าน หรือผู้ผลิตหนังสือทำมืออาจจัดทำเว็บไซต์ขึ้นเอง แล้วรับสั่งซื้อหนังสือทางไปรษณีย์

4.สมัครสมาชิก – ในกรณีที่ป็นนิตยสาร ผู้อ่านสามารถบอกรับเป็นสมาชิก โดยการโอนเงินผ่านทางบัญชีธนาคาร หรือส่งธนาคัตติส่งจ่ายไปยังผู้ผลิต และรอรับหนังสือทางไปรษณีย์

ลักษณะเนื้อหาของหนังสือทำมือในประเทศไทย

ลักษณะเนื้อหาที่สำรวจพบในหนังสือทำมือประเภทนิตยสารมีการนำเสนอเนื้อหาที่สามารถจำแนกได้ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มแรก - กลุ่มนิตยสารที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องทั่วไปไม่มุ่งเน้นผลิตเนื้อหาเฉพาะด้านเพื่อผู้อ่านกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้แก่ นิตยสาร ปลิ้น,น้ำใส,โฟโม,เพลิน,อะดินารีน ,กล้าไม้ และอาหาร

กลุ่มที่สอง - กลุ่มนิตยสารที่ผลิตเนื้อหาเพื่อความบันเทิงเฉพาะด้านหรือผลิตเนื้อหาเพื่อผู้อ่านเฉพาะกลุ่ม ซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อยได้แก่

กลุ่มคนที่นิยมฟังเพลงและชมภาพยนตร์ ได้แก่ นิตยสารไบโอสโคป,เพลย์,อินดาแฮ็ส, กลุ่มคนที่นิยมดารานักร้องเอเชีย ได้แก่ นิตยสาร พลัสเจอร์ นอล

กลุ่มผู้นิยมนงานวรรณกรรมและรักการอ่านหนังสือ ได้แก่ นิตยสารอัลเทอร์เนทีฟไรท์เตอร์ กลุ่มชาวจีนในประเทศไทย ได้แก่ นิตยสาร ต้าเจียว้าว และสุดท้ายกลุ่มผู้ที่นิยมนงานอีโรติก ได้แก่ นิตยสารนู

ลักษณะเนื้อหาที่สำรวจพบหนังสือทำมือประเภทเล่มเดี่ยวจบประเภทเรื่องสั้น กลอนและนิทานภาพ(การ์ตูน) ส่วนใหญ่มีวิธีการเล่าเรื่องแบบหักมุม ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ เรื่องราวของความรัก,ความเหงา,ความว่าเหวและระบายความน้อยเนื้อต่ำใจในรูปแบบของ ไดอารี่ , การนำเสนอแนวคิดที่มีต่อเรื่องเดียวกันในมุมมองที่แตกต่างกัน,การล้อเลียน เสียดสีและ ประชดประชันเรื่องต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมและชีวิต

ทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆที่มีต่อหนังสือทำมือ

ผู้ทรงคุณวุฒิในทุกสาขาวิชามีความเห็นตรงกันว่า หนังสือทำมือมีบทบาทในการ เป็นสื่อทางเลือกโดยมีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องรายละเอียดซึ่งสามารถสรุปประเด็นหลักๆได้ ดังนี้ คือ หนังสือทำมือมีบทบาทในการเป็นสื่อทางเลือกสำหรับผู้ผลิตหนังสือทำมือ,หนังสือทำมือมี บทบาทในการเป็นสื่อทางเลือกแก่ทั้งผู้ผลิตและผู้อ่าน,หนังสือทำมือมีบทบาทในการเป็นสื่อ ทางเลือกแต่ไม่ใช่ทางเลือกที่แตกต่าง,หนังสือทำมือมีบทบาทในการเป็นสื่อทางเลือกและมี ภาระหน้าที่หลักในการเป็นสื่อทางเลือก

โดยผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดหนังสือทำมือขึ้นใน ประเทศไทยคือปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ,ปัจจัยทางด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต,ปัจจัยทางด้านความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม,ปัจจัยด้านความ ต้องการแสดงตัวตน(อัตตลักษณ์)และปัจจัยด้านแรงจูงใจส่วนบุคคล

ทัศนะของกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในแขนงต่างๆที่มีต่อหนังสือทำมือ ผู้ทรงคุณวุฒิทุก สาขามีความเห็นว่า หนังสือทำมือมีข้อดีในแง่ของการเป็นงานศิลปะ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ไม่ต้องพึ่งระบบการพิมพ์ เป็นแบบฝึกหัดและกระบวนการเรียนรู้ในการทำหนังสือหรือนิตยสารที่ดี เป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์และเป็นทางออกที่ดี ในขณะที่ผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงหนังสือทำมือ คือ ดร.ตรัย เป็กทอง และ ผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงวรรณกรรม คือ ประภัสสร เสวิกุล มีความคิดว่า หนังสือทำมือมีทั้งข้อดีและเสีย ซึ่งทั้งสองคนมีความเห็นตรงกันว่า ข้อเสียของหนังสือทำมือคือขาด การกลั่นกรองและตรวจทานต้นฉบับเนื่องจากไม่มีระบบบรรณาธิการทำให้งานออกมาไม่สมบูรณ์ และมีข้อบกพร่อง

ทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆที่มีต่อการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของ หนังสือทำมือสามารถสรุปประเด็นหลักๆได้ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มที่คาดการณ์ว่า หนังสือทำมือจะยังคงอยู่ได้ในอนาคตและค่อยเติบโตในรูปแบบของธุรกิจเล็กๆ
2. กลุ่มที่คาดการณ์ว่า ระบบของหนังสือทำมือจะยังคงอยู่ต่อไปได้แต่ในเชิงธุรกิจคงเติบโตได้ยาก
3. กลุ่มที่คาดการณ์ว่า หนังสือทำมืออายุไม่ยืนยาวและในอนาคตจะหายไปที่สุด

ตอบข้อสันนิษฐานการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถนำมาตอบข้อสันนิษฐานการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

ข้อสันนิษฐานที่ 1 หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นและก่อตัวขึ้นนั้นมีแนวคิดสอดคล้องบทบาทสื่อทางเลือกและในสังคมนักเขียนและนักอ่านไทย

แม้ว่าหนึ่งในนโยบายหลักของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือคือมีแนวคิดที่ต้องการผลิตหนังสือทำมือเพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่ผู้อ่าน แต่ในความเป็นจริงสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือก็เพื่อหวังผลทางการตลาด และต้องการให้เป็นที่ยอมรับจากร้านหนังสือ ทั้งนี้จากการศึกษาถึงจุดกำเนิดและการก่อตัวของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือในประเทศไทย ทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการรวมตัวกันเพื่อจัดกิจกรรมและวางขายหนังสือทำมือตามงานศิลปวัฒนธรรมและงานเทศกาลหนังสือต่างๆ จนกระทั่งกลายสื่อมวลชนได้นำเสนอเรื่องราวของหนังสือทำมือในสื่อซึ่งทำให้เกิดอำนาจต่อรองกับร้านหนังสือเพื่อให้ยอมรับหนังสือทำมือเข้าไปวางจำหน่ายในร้านหนังสือใหญ่ ทั้งหมดนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า การรวมตัวกันของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือ เพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์เชิงธุรกิจ เพื่อรอคอยเวลาที่กลับไปสู่ธุรกิจในระบบกระแสหลักมากกว่าที่จะผลิตหนังสือทำมือเพื่อเป็นทางเลือกแก่ผู้อ่านอย่างแท้จริง จึงไม่เป็นไปตามข้อสันนิษฐานการวิจัยข้อที่ 1

ข้อสันนิษฐานที่ 2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจและความไม่พึงพอใจในระบบบรรณาธิการแบบการตลาดเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลผลักดันให้เกิดหนังสือทำมือขึ้นในประเทศไทย

หากพิจารณาจากจุดกำเนิดของหนังสือทำมือที่ศึกษาพบว่า หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยนั้นเกิดขึ้นด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและความไม่พึงพอใจในระบบบรรณาธิการแบบการตลาดอันเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลผลักดันให้เกิดหนังสือทำมือขึ้นในประเทศไทย ซึ่งจากผลการวิจัยข้างต้นพบว่าเป็นไปตามข้อสันนิษฐานการวิจัยข้อที่ 2

ข้อสันนิษฐานที่ 3 หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยมีขั้นตอนการผลิต การดำเนินธุรกิจและช่องทางการเผยแพร่และจัดจำหน่ายที่คล้ายคลึงกัน คือ มีการผลิตหนังสือทำมือด้วยตนเองทุกขั้นตอน ,มีการดำเนินธุรกิจและจัดช่องทางการจัดจำหน่าย อาทิ การสั่งซื้อหนังสือหรือบอกรับสมาชิกจากผู้ผลิตโดยตรง , มีการจัดจำหน่ายผ่านตัวแทน กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือหรือร้านหนังสือ และมีการวางขายตามงานนิทรรศการหรืองานแสดงศิลปะ

จากขั้นตอนการผลิตการดำเนินธุรกิจและช่องทางการเผยแพร่และการจัดจำหน่ายของหนังสือทำมือพบว่าหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยมีขั้นตอนการผลิต การดำเนินธุรกิจและช่องทางการเผยแพร่และจัดจำหน่ายที่คล้ายคลึงกัน คือมีการผลิตหนังสือทำมือด้วยตนเองทุกขั้นตอน ,มีการดำเนินธุรกิจและจัดช่องทางการจัดจำหน่าย อาทิ การสั่งซื้อหนังสือหรือบอกรับสมาชิกจากผู้ผลิตโดยตรง , มีการจัดจำหน่ายผ่านตัวแทน กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือหรือร้านหนังสือและมีการวางขายตามงานนิทรรศการหรืองานแสดงศิลปะซึ่งเป็นไปตามข้อสันนิษฐานการวิจัยข้อที่ 3

ข้อสันนิษฐานที่ 4 ผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงวิชาการด้านวารสารศาสตร์ วงการสื่อสารมวลชน วงการวรรณกรรม และผู้ผลิตหนังสือทำมือ มองสภาพปัจจุบันและคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของหนังสือทำมือในเชิงบวก โดยคาดการณ์ว่าสภาพสังคมปัจจุบันและมีแนวโน้มอนาคตทำให้หนังสือทำมือกำลังอยู่ในช่วงเติบโตและจะขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ

หากพิจารณาจากทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆซึ่งมีแนวโน้มว่าผู้ทรงคุณวุฒิในกลุ่มที่ 2 และ 3 มีแนวคิดในเชิงลบ โดยมองว่า แนวโน้มในอนาคตของหนังสือทำ

มือในเชิงธุรกิจคงเติบโตได้ยาก และ คาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของหนังสือทำมือว่าจะอายุไม่ยืนยาวและในอนาคตจะหายไปเป็นที่สุดซึ่งจากแนวโน้มการคาดการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวไม่เป็นไปตามข้อสันนิษฐานข้อที่ 4 ที่ว่าผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆคาดการณ์แนวโน้มอนาคตของหนังสือทำมือในเชิงบวก และจะเจริญเติบโตและขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ

อภิปรายผล

หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2540 หนังสือทำมือเกิดขึ้นมาด้วยปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและความไม่พึงพอใจในระบบบรรณาธิการ การที่สำนักพิมพ์ปฏิเสธการตีพิมพ์ผลงานของนักเขียนทั้งหน้าเก่าและหน้าใหม่หรือเลือกตีพิมพ์เฉพาะผลงานของนักเขียนที่คาดว่าจะขายได้เท่านั้น ได้สร้างความบั่นทอนให้กับนักเขียนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับที่เทคโนโลยีทางด้านคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตกำลังได้รับความนิยมในประเทศไทย เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มผู้ที่มีความสนใจในด้านเดียวกัน อาทิ กลุ่มผู้รักงานเชิงวรรณกรรม และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นกันผ่านทางกระดานข่าวของเว็บไซต์ต่างๆบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

จากแนวคิดเกี่ยวกับการก่อตัวของหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกาของผู้วิจัย นำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบถึงการก่อตัวของหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา

การก่อตัวของหนังสือทำมือในประเทศไทยเมื่อเปรียบเทียบกับ การก่อตัวของหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกามีทั้งความแตกต่างและคล้ายคลึงกันหลายประการ ซึ่งความแตกต่างระหว่างหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกามีดังต่อไปนี้ คือ

หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่จัดอยู่ในประเภทหนังสือทำมือเชิงพาณิชย์ กล่าวคือหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับเนื้อหาภายในเล่มที่ต้องการจะสื่อสารกับผู้อ่านมากกว่าที่จะมุ่งเน้นการนำเสนอในเชิงรูปลักษณ์ภายนอก ทั้งนี้เนื่องจากผู้ผลิตหนังสือทำมือในเมืองไทยมีความนิยมที่จะใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีเช่นคอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์และเครื่องถ่าย

เอกสาร รวมไปถึงการพิมพ์ด้วยระบบออฟเซต มาเป็นตัวช่วยในการผลิต และเพิ่มจำนวนผลงาน ในขณะที่หนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มหนังสือทำมือเชิงศิลปะและหนังสือทำมือแบบดั้งเดิม ที่มุ่งเน้นการใช้วัสดุและขั้นตอนแบบโบราณ หรือนำเอาศิลปะเชิงประติมากรรมเข้ามาประยุกต์กับงานวรรณกรรม อีกทั้งยังมีการเก็บรวบรวมผลงานหนังสือทำมือของศิลปินคนต่างๆ ไว้ในพิพิธภัณฑ์ และความสำคัญหนังสือทำมือหรือบุ๊คอาร์ตนี้ในเชิงของผลงานศิลปะแขนงหนึ่ง

ข้อแตกต่างอีกประการระหว่างหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกาคือเรื่องของปัจจัยการกำเนิดของหนังสือทำมือ หนังสือทำมือในประเทศไทยถือกำเนิดขึ้นมาด้วยปัจจัยความบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจและความไม่พึงพอใจในระบบบรรณาธิการ ในขณะที่หนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกาก็เกิดจากแรงบันดาลใจในการสร้างผลงานในเชิงศิลปะเป็นหลัก อีกทั้งแนวคิดที่จุดประกายให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานหนังสือทำมือก็มีความแตกต่างกัน โดยหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกาได้รับอิทธิพลมาจากหนังสือทำด้วยมือหรือมานูสคริปต์ตามวิธีการของชาวอียิปต์โบราณ ในขณะที่หนังสือทำมือในประเทศไทยได้รับอิทธิพลมาจากการทำเอกสารเย็บเล่มในมหาวิทยาลัย

ในส่วนของความคล้ายคลึงระหว่างหนังสือทำมือที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกามีดังต่อไปนี้ คือ ในช่วงเริ่มแรกของการถือกำเนิดของหนังสือทำมือทั้งในประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกานั้น หนังสือทำมือเป็นที่รู้จักอยู่ในวงจำกัด ได้แก่ ในแวดวงศิลปะและแวดวงวรรณกรรม และหนังสือทำมือได้ถูกนำไปเผยแพร่สู่ผู้อ่านและผู้เสพผลงานศิลปะผ่านตามงานศิลปะวัฒนธรรมที่จัดแสดงตามที่ต่างๆ เช่นในประเทศไทย หนังสือทำมือเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นจากงานหนังสือรมน้ำ งานเชิงศิลปะวัฒนธรรมที่จัดขึ้น ณ บ่อมพระสุเมรุ รมณนพระอาทิตย์ เป็นต้น

ความคล้ายคลึงอีกประการหนึ่งคือการทำหนังสือทำมือทั้งในประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกาก็เป็นที่รู้จักในวงกว้างและแพร่หลายดังเช่นในปัจจุบันนี้ได้เนื่องจาก เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือได้แก่กลุ่มเดอะเซนเตอร์ออฟบุ๊คอาร์ต หรือ กลุ่มซีบีเอ ในประเทศสหรัฐอเมริกา และ กลุ่มโบไม้ป่า กลุ่มบูคบายแฮนด์ กลุ่มไทยไรท์เตอร์และกลุ่มกากบาทในประเทศไทย ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตมีลักษณะร่วมกันคือมีการรวมตัวกันเพื่อมุ่งเผยแพร่เทคนิคการผลิต

หนังสือทำมือ เป็นสื่อกลางและมุ่งเน้นการเผยแพร่หนังสือทำมือให้เป็นที่รู้จัก ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือได้รวมตัวกันจัดตั้งร้านหนังสือขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนจัดแสดงและจัดจำหน่ายผลงานให้กับศิลปินผู้ผลิตผลงานได้แก่ร้านปริ้นเทคเมทเทอร์ของกลุ่มซีบีเอในประเทศสหรัฐอเมริกาและร้านใบไม้ป่าบุคคาเฟ่ ของกลุ่มบีคบายแฮนด์ ในประเทศไทย

จากแนวคิดเกี่ยวกับการก่อตัวของหนังสือทำมือในประเทศสหรัฐอเมริกาทำให้ผู้วิจัยสามารถคาดการณ์แนวโน้มการปรับตัวในอนาคตของหนังสือทำมือในประเทศไทยได้ว่ากลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือในประเทศไทยจะมีทิศทางการปรับตัวเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับในประเทศสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือมีแนวโน้มที่จะจัดกิจกรรมเพื่ออบรมการทำหนังสือทำมือหรือร่วมมือกับสถาบันการศึกษาเพื่อจัดอบรมและเผยแพร่วิธีการทำหนังสือทำมือให้กับนักเรียนนิสิตนักศึกษาและผู้ที่สนใจ

ทั้งนี้ กลุ่ม CBA ในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ร่วมมือกับสถาบันการศึกษาทั้งระดับมัธยมและอุดมศึกษาหลายแห่งทั่วประเทศ จัดโครงการการศึกษาที่ว่าด้วยการทำหนังสือทำมือหรือBook Art โดยบรรจุอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อฝึกให้นักเรียน นักศึกษาได้เรียนรู้เทคนิคการทำหนังสือทำมือและเรียนรู้วิธีที่จะถ่ายทอดความรู้สึกภายในผ่านออกมาทางผลงานศิลปะ และสำหรับในประเทศไทยเองก็มีแนวโน้มว่าจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือได้แก่กลุ่มบีคบายแฮนด์และกลุ่มไทยไรท์เตอร์ ได้จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอบรมการผลิตหนังสือทำมือให้กับผู้ที่สนใจการทำหนังสือทำมือขึ้นหลายครั้ง นอกจากนี้กลุ่มบีคบายแฮนด์ยังได้ร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้แก่มหาวิทยาลัยศรีปทุม จัดอบรมการทำหนังสือทำมือทำมือให้แก่นิสิตนักศึกษาที่สนใจ

ประกอบกับในปัจจุบันกระทรวงศึกษาธิการได้มุ่งส่งเสริมให้เด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษาทำหนังสือทำมือในรูปแบบของนิทานหรือเรื่องสั้น มาร่วมจัดแสดงในงานมหกรรมวิชาการ : สร้างสรรค์ รวมพลังเพื่อปฏิรูปการศึกษาไทย เมื่อวันที่ 23-26 กรกฎาคม พ.ศ.2546 เพื่อมุ่งส่งเสริมให้เด็กไทยรักการอ่าน ทั้งนี้เนื่องจากกระทรวงศึกษามีความเห็นว่าการทำหนังสือทำมือเป็นวิธีการส่งเสริมการอ่านอีกวิธีหนึ่ง เพราะก่อนที่เด็กจะทำหนังสือทำมือได้ จะต้องอ่านและค้นคว้าเสียก่อน

ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าทิศทางการปรับตัวของหนังสือทำมือของประเทศไทยในอนาคต จะมีความคล้ายคลึงกับในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มุ่งเน้นการผลิตงานออกมาในเชิงศิลปะ มุ่งถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจและส่งเสริมการอ่านมากกว่าที่จะมุ่งผลิตขึ้นมาเพื่อการค้า

หากพิจารณาหนังสือทำมือตามแนวทางของมโนทัศน์เรื่องหลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์น อาจกล่าวได้ว่า หนังสือทำมือมีความเป็นโพสต์โมเดิร์นในแง่ของรูปแบบ(form) กล่าวคือ หนังสือทำมือการผสมผสานกันระหว่างรากเหง้ากับของใหม่ ด้วยการใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่ก้าวหน้าอยู่ในปัจจุบันในการจัดพิมพ์ต้นฉบับด้วยคอมพิวเตอร์ พิมพ์ผลงานด้วยเครื่องปริ้นเตอร์ นำมาคัดลอกเพิ่มจำนวนด้วยเครื่องถ่ายเอกสารและนำมาผสมผสานกับวิธีดั้งเดิมด้วยการเย็บเล่มด้วยมือ

รูปเล่ม ขนาด การจัดพิมพ์วิธีการเย็บเล่มด้วยมือและวิธีการจัดจำหน่ายของหนังสือทำมือ มีลักษณะที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานการผลิตหนังสือแบบที่ผู้อ่านคุ้นเคย ที่ปัจจุบันกลายเป็นความรู้ทางด้านวารสารศาสตร์ที่ว่าด้วยการพิมพ์ กล่าวคือ มีขนาด และรูปเล่ม รวมไปถึงวิธีการเข้าเล่มเช่นการร้อยด้วยเชือก, พับ, ใสกาวที่แตกต่างจากหนังสือที่พิมพ์มาจากโรงพิมพ์ ไม่ได้จัดพิมพ์ผ่านโรงพิมพ์ใหญ่ ไม่ได้มีการจัดจำหน่ายผ่านระบบสายส่ง ไม่มีวางขายทั่วไป

ในขณะเดียวกันหนังสือทำมือก็มีความเป็นโพสต์โมเดิร์นในแง่ของการนำเสนอเนื้อหา (content) มีการนำเสนอเนื้อหาในเชิงล้อเลียนเสียดสีและประชดประชันสังคม โดยหยิบยกเอาประเด็นทางสังคมต่างๆ ถ่ายทอดผ่านบทความ เรื่องสั้น กลอน หรือข้อเขียนประเภทต่างๆ เช่น หนังสืออินตาแฮร์สนำเสนอ สก๊อปเฉพาะกิจครูชมชื่นลูกศิษย์ และเรื่องสั้นเรื่องนกเขาคูรัก ที่มีเนื้อหาเสียดสีประชดประชันจรรยาบรรณของครู หรือ กลอนครูในยุค2002 กลอนจากหนังสือกะลาหัวเจาะ ที่ล้อเลียนเสียดสีการทำหน้าที่ที่บกพร่องของครูในยุคปัจจุบัน

หรือแม้แต่การหยิบยกเอาความเชื่อในเชิงพุทธศาสนาเรื่องการไปสู่ความนิพพาน มาเปรียบเทียบกับความสุขทางโลก ผ่านเรื่องสั้นเรื่องนิพพานะในหนังสือความรักของคนวิกลจริต ซึ่งได้เปรียบความสุกในการนิพพานเป็นเหมือนกัญชา พระเป็นพนักงานเสิร์ฟเหล้าและอาหารใน

ผ้า และได้ล้อเลียนและประชดประชันมาตรการจัดระเบียบสังคมของรัฐบาลผ่านทางเรื่องสั้นเรื่อง นิพพานะ

ในขณะเดียวกันวิธีการเล่าเรื่องของหนังสือทำมือประเภทเรื่องสั้น กลอน และ นิทานภาพ(หนังสือการ์ตูน)ที่พบจากหนังสือทำมือกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา ส่วนใหญ่มีวิธีการ ดำเนินเรื่องราวแบบหักมุมและมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการย่นดูตัวเอง มุ่งเน้นความประทับใจต่อสิ่ง เล็กๆรอบตัว และให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวและมุมมองส่วนบุคคล เรื่องความว่าเหว และ ความเหงาเปลี่ยวเหงาของตัวละคร ประชดประชันและสะท้อนให้เห็นปัญหาเศรษฐกิจและสภาพ สังคมของคนในยุคปัจจุบัน ใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบคู่ขนานที่มีต่อเหตุการณ์เดียวกัน เช่นในเรื่อง สั้นเรื่องความรักของนลินและอารี จากหนังสือคุยกับเอ็มมิงเวย์และเรื่องสั้นอื่นๆ ซึ่งล้วนเป็นวิธีการ เล่าเรื่องในแนวทางของโพสตีโมเดิร์น

หากพิจารณาในแง่ของเนื้อหาของหนังสือทำมือ นอกจากนั้นหนังสือทำมือยัง สะท้อนให้เห็นถึง การแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์(identity) ของคนหรือกลุ่มคนที่แสดงออกมา ผ่านเนื้อหาของหนังสือทำมือทั้งในแง่ของกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมเชื้อชาติใน เชิงกายภาพ ได้แก่ ชุมชนชาวจีนในเยาวราช กลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางด้านรสนิยมการบริโภค ทางด้านสุนทรีย์ยะ เช่น กลุ่มคนรักดนตรีและหนังนอกกระแส, กลุ่มคนที่ชื่นชอบดนตรีฮิปฮอปและ เพลงใต้ดิน , กลุ่มคนที่ชื่นชอบวงการ์บันเทิงเอเชีย

หากพิจารณาหนังสือทำมือตามแนวคิดของสื่อทางเลือก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หนังสือทำมือมีบทบาทในการเป็นสื่อทางเลือก ในแง่ของการเป็นช่องทางสื่อสารทางเลือก ให้กับนักเขียนที่ไม่มีโอกาสเผยแพร่ผลงานและเป็นช่องทางสื่อสารทางเลือกสำหรับกลุ่มผู้ที่ ต้องการแสดงออกทางการสื่อสารช่องทางหนึ่ง แต่หนังสือทำมือไม่สามารถบรรลุหน้าที่ของสื่อ ทางเลือกในแง่ของการผลิตเนื้อหาที่ตอบสนองให้แก่ผู้อ่านที่ต้องการความหลากหลายในแง่ของ การบริโภคเนื้อหาได้ เนื่องจาก หนังสือทำมือมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในเรื่องของช่องทาง การเผยแพร่ไปสู่ผู้อ่าน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้หนังสือทำมือที่ไม่สามารถเข้าถึงความต้องการของ ผู้อ่านได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากผู้ที่จะสามารถหาหนังสือทำมืออ่านได้ต้องเป็นผู้ที่มีความพยายาม ในการเข้าถึงสื่อประเภทนี้อย่างมาก เพราะไม่มีวางจำหน่ายทั่วไป ทำให้ไม่สามารถเป็นทางเลือก ให้แก่ผู้อ่านได้

ในแง่ของอุดมการณ์ของการเป็นสื่อทางเลือกแม้ว่า จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือมีความตั้งใจที่จะผลิตผลงานหนังสือทำมือเพื่อเป็นทางเลือกให้แก่ผู้อ่าน แต่ในความเป็นจริงสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือก็เพื่อหวังผลทางการตลาด และต้องการให้เป็นที่ยอมรับจากร้านหนังสือ จากการศึกษาถึงจุดกำเนิดและการก่อตัวของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือในประเทศไทย ทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการรวมตัวกันเพื่อจัดกิจกรรมและวางขายหนังสือทำมือตามงานศิลปวัฒนธรรมและงานเทศกาลหนังสือต่างๆ จนกระทั่งกลายเป็นสื่อมวลชนได้นำเสนอเรื่องราวของหนังสือทำมือในสื่อซึ่งทำให้เกิดอำนาจต่อรองกับร้านหนังสือเพื่อให้ยอมรับหนังสือทำมือเข้าไปวางจำหน่ายในร้านหนังสือใหญ่

แม้ว่าหนึ่งในนโยบายหลักของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือคือมีแนวคิดที่ต้องการผลิตหนังสือทำมือเพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่ผู้อ่าน แต่ทั้งหมดนี้กลับสะท้อนให้เห็นว่า การรวมตัวกันของกลุ่มผู้ผลิตหนังสือทำมือ เพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์เชิงธุรกิจ เพื่อรอคอยเวลาที่จะกลับเข้าไปสู่ธุรกิจในระบบกระแสหลักมากกว่าที่จะผลิตหนังสือทำมือเพื่อเป็นทางเลือกแก่ผู้อ่านอย่างแท้จริง

ในกรณีที่หนังสือทำมือเล่มใดเล่มหนึ่งได้รับการตอบรับที่ดีจากผู้อ่าน ในที่สุดหนังสือทำมือก็จะกลับเข้าไปสู่ความเป็นธุรกิจกระแสหลัก ซึ่งตลอดระยะเวลาการทำวิจัยมีหนังสือทำมือประเภทนิตยสารจำนวน 2 เล่ม ได้แก่ นิตยสารไบโอสโคป และนิตยสารต้าเจียหัว ที่ผันตัวเองจากนิตยสารประเภททำมือเข้าไปพิมพ์ในระบบการพิมพ์เชิงธุรกิจ ในขณะที่หนังสือทำมือประเภทเรื่องสั้น กลอน การ์ตูน เล่มเดียวจบและหนังสือทำมือประเภทนิตยสารเมื่อไม่ได้รับการตอบรับที่ดีจากผู้อ่านดำเนินการผลิตเนื่องจากขาดทุน หรือในบางครั้งผู้ผลิตไม่ได้ผลิตอย่างจริงจังเมื่อผลิตออกมาในช่วงระยะเวลาหนึ่งก็เลิกผลิตไปในที่สุด ทั้งหมดนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า หนังสือทำมือถูกใช้เป็นช่องทางระบายออกทางการสื่อสารของผู้ผลิต มากกว่าที่จะถูกผลิตขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อทางเลือกที่มุ่งนำเสนอทางเลือกทางด้านเนื้อหาให้แก่ผู้อ่าน

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาหนังสือทำมือที่ก้าวไปสู่การเป็นหนังสือในระบบ โดยศึกษาเปรียบเทียบในแง่เนื้อหา รูปแบบ บทบาทการเป็นสื่อทางเลือก และความเป็นอิสระจากระบบธุรกิจ เปรียบเทียบกันระหว่างการทำหนังสือทำมือกับการเป็นหนังสือในระบบ

2. ศึกษาถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้หนังสือทำมือตัดสินใจก้าวขึ้นมาเป็นหนังสือในระบบ โดยทำการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ผลิต